

Sygn. akt II CK 592/04

WYROK

W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 7 kwietnia 2005 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Iwona Koper (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Marek Sychowicz

SSA Dariusz Zawistowski

w sprawie z powództwa Syndyka Masy Upadłości "M.(...)" Spółki z ograniczoną odpowiedzialnością w Ł.

przeciwko "L.M.(...)" Spółce z ograniczoną odpowiedzialnością w Ł. o uznanie czynności za bezskuteczną, po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej w dniu 7 kwietnia 2005 r., kasacji strony pozwanej od wyroku Sądu Apelacyjnego z dnia 6 kwietnia 2004 r., sygn. akt I ACa (...),

1) zmienia zaskarżony wyrok oraz wyrok Sądu Okręgowego w Ł. z dnia 6 października 2003 r. sygn. akt X GC (...) w ten sposób, że oddala powództwo i zasądza od powoda na rzecz pozwanego tytułem częściowego zwrotu kosztów postępowania kwotę 4.100 (cztery tysiące sto) zł;

2) zasądza od powoda na rzecz pozwanego tytułem częściowego zwrotu kosztów postępowania kasacyjnego kwotę 2.800 (dwa tysiące osiemset) zł.

Uzasadnienie

W pozwie wniesionym do Sądu Okręgowego w Ł. powód – Syndyk Masy Upadłości „M.(...)” sp. z o.o. domagał się uznania za bezskuteczną w stosunku do Masy Upadłości „M.(...)” sp. z o.o. czynności prawnej dokonania na rzecz „L. M.(...)” sp. z o.o. dopłat do kapitału zakładowego tej spółki w wysokości 7.400.000,00 zł . Jako podstawę prawną żądania wskazał art. 54 § 1 Prawa upadłościowego - Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r. (jedn. tekst Dz. U. z 1991 r., Nr 118, poz. 512 ze zm. - dalej pr.up.). Twierdził, że dokonana czynność spowodowała zmniejszenie majątku spółki „M.(...)”, załamanie jej kondycji finansowej, co doprowadziło do upadłości spółki i spowodowało pokrzywdzenie wierzycieli.

Wyrokiem z dnia 6 października 2003 r. Sąd Okręgowy uwzględnił powództwo w oparciu o następujący stan faktyczny.

„M.(...)” sp. z o.o. jest jedynym udziałowcem spółki „L. M.(...)”, a właścicielką obu spółek jest L. M.(...). W dniu 23 czerwca 2000 r. nadzwyczajne zgromadzenie wspólników spółki „L. M.(...)” podjęło uchwałę zobowiązującą wspólników do wniesienia dopłat w wysokości stukrotnej wartości posiadanych udziałów. Zgromadzenie zadecydowało równocześnie o podwyższeniu kapitału zakładowego spółki z 4000 zł do kwoty 100.000 zł i utworzeniu 960 nowych udziałów o wartości 100 zł każdy. Uchwałą z dnia 24 czerwca 2000 r. zgromadzenie wspólników zobowiązało wspólnika spółkę „M.(...)” do wniesienia dopłaty do kapitału zakładowego w wysokości odpowiadającej 74 - krotnej wartości udziału z przeznaczeniem na pokrycie kosztów związanych z rozpoczęciem i prowadzeniem działalności przez spółkę „L. M.(...)”. Dopłat dokonano w okresie od 24 czerwca 2000 r. do 2 września 2000 r. w łącznej kwocie 7.400.000 zł. W dniu 6 września 2000 r. nadzwyczajne zgromadzenie wspólników spółki „L. M.(...)” podjęło uchwałę w przedmiocie zgody na zbycie przez dotychczasowego wspólnika spółkę „M.(...)” wszystkich posiadanych (1000) udziałów w spółce „L. M.(...)”. W dniu 7 września 2000 r. „M.(...)” sp. z o.o. sprzedała L. M.(...) powyższe udziały. W dniu 8 lutego 2001 r. zgłoszony został wniosek o ogłoszenie upadłości spółki „M.(...)”, zaś postanowieniem z dnia 23 kwietnia 2001 r. ogłoszono jej upadłość.

W ocenie dokonanych ustaleń, mającej za punkt odniesienia art. 54 § 1 pr. up., Sąd Okręgowy wskazał, że przedmiotowa czynność została zdziałana przez upadłego w ciągu roku przed złożeniem wniosku o ogłoszenie upadłości Spółki „M.(...)”. Na skutek

dokonanych dopłat sytuacja upadłego w spółce nie uległa żadnej zmianie, pozostał on nadal jedynym udziałowcem Spółki „L. M.(...)”, nie otrzymał żadnych nowych udziałów. Decyzję odnośnie do dokonania dopłat podjęła jedna osoba będąca właścicielką obu spółek. Dwie spośród dopłat na łączną kwotę 1.588.613 zł dokonane zostały przed terminem określonym w uchwale nadzwyczajnego walnego zgromadzenia „L. M.(...)” sp. z o.o., na dwa miesiące przed zarejestrowaniem zmian w akcie założycielskim spółki. W zamian za te środki upadła nie otrzymała żadnych wymiernych korzyści, które mogłyby stanowić mienie dające wierzycielom realną możliwość zaspokojenia. Zdaniem Sądu Okręgowego o ekwiwalencji świadczeń nie może decydować sam fakt pozbycia się pasywów poprzez zapłatę długu powstałego w skutek uchwały walnego zgromadzenia wspólników spółki „L. M.(...)”. Obecny upadły, jako udziałowiec tej spółki zobowiązany był wprawdzie podporządkować się uchwale nakładającej na spółkę „M.(...)” obowiązek dopłat, jednak dla oceny czy czynność jest dokonana pod tytułem darmym konieczna jest rozważenie uzyskanych przez strony zobowiązania korzyści w momencie podejmowania uchwały, a te w zasadzie znajdują się tylko po stronie spółki „L. M.(...)”. Uchwała o tak wysokich dopłatach pozbawiła spółkę „M.(...)” podstaw ekonomicznych i środków do spłaty jej zobowiązań.

Kierując się powyższym uznał Sąd Okręgowy, że spełnione zostały określone w art. 54 § 1 pr. up. przesłanki dla uznania przedmiotowej czynności za bezskuteczną w stosunku do Masy Upadłości „M.(...)” sp. z o.o.

Zaskarżonym wyrokiem z dnia 6 kwietnia 2004 r. Sąd Apelacyjny oddalił apelację pozwanej od powyższego wyroku.

Odnosząc się do jej zarzutów stwierdził że nie stoi na przeszkodzie rozpoznaniu niniejszego powództwa, wytoczenie przez Syndyka obok niego także powództwa o stwierdzenie nieważności umowy sprzedaży z dnia 7 września 2000 r. Uznał, że w rozpoznawanej sprawie Syndyk wykazał przesłankę interesu prawnego. W dokonanej wykładni art. 54 § 1 pr.up. wskazał, że chociaż według literalnego brzmienia przepis ten dotyczy tylko czynności prawnych, to jednak czynności o charakterze faktycznym nie mogą pozostawać poza jego zakresem, zwłaszcza gdy pozostają w związku z określoną czynnością prawną stanowiąc jej część, bądź na ich skutek powstaje stan pozwalający na przyjęcie, iż czynność ta warunkuje istnienie określonego stosunku prawnego. Jednocześnie jednak nie podzielił zapatrywania apelującego, że czynność dopłaty do kapitału zakładowego spółki z ograniczoną odpowiedzialnością ma jedynie charakter czynności faktycznej. Wyrażając pogląd o „mieszanym” charakterze tej czynności

stwierdził, że zgodnie z art. 178 k.h. i 179 k.h., po podjęciu uchwały o dokonaniu dopłat powstaje po stronie wspólnika obowiązek z niej wynikły, a po stronie spółki roszczenie o żądanie określonej kwoty od wspólnika. Jednocześnie w związku z wniesieniem dopłaty powstaje możliwość jej zwrotu, jeżeli okaże się ona niepotrzebna na pokrycie strat bilansowych spółki w kapitale zakładowym. Pojęcie to wiąże się więc z wierzytelnością po stronie wspólnika mogącą powstać w przyszłości. Wykonanie zobowiązania jest zaś czynnością prawną gdyż stanowi działanie podjęte w celu wywołania skutku prawnego w postaci całkowitego bądź częściowego umorzenia zobowiązania. Jako czynność prawną zakwalifikował również dokonanie dwóch dopłat przed terminem, dla dokonania których w momencie zapłaty których przed terminem nie istniał tytuł prawny.

Opowiadając się za szerokim rozumieniem pojęcia „czynności pod tytułem darmym”, o którym jest mowa w art. 54 § 1 pr.up. stwierdził Sąd Apelacyjny, że musi ono obejmować nie tylko przeniesienie bezpłatnie, ale również wszystkie czynności nieekwiwalentne tj. przeniesienie ruchomości, nieruchomości czy innego majątku poniżej faktycznej wartości. Ten darmy charakter powinien być oceniany w relacji do obu stron i uwzględniać skutki czynności dla obu stron.

W oparciu o tak dokonaną wykładnię uznał, że czynność „M.(...)” sp. z o.o. w postaci dopłat do kapitału zakładowego spółki „L. M.(...)” w kwocie 74 krotnej jego wartości została dokonana pod tytułem darmym, gdyż nie wiązała się z ekwiwalentnością świadczeń w momencie podejmowania uchwały. Obecny upadły nie uzyskał korzyści na skutek dokonania dopłaty, jego sytuacja w spółce „L. M.(...)” nie uległa zmianie, pozostawał jedynym jej udziałowcem i nie otrzymał dodatkowych udziałów. W wyniku dokonania dopłat, kosztem aktywów spółki „M.(...)” powiększył się natomiast majątek spółki „L. M.(...)”.

W kasacji wniesionej przez pozwaną od wyroku Sądu Apelacyjnego, skarżąca przytoczyła podstawę naruszenia prawa materialnego zarzucając naruszenie art. 54 § 1 pr.up. przez błędną wykładnię sprowadzającą się do uznania, że wniesienie przez wspólnika dopłat w spółce z o.o. jest czynnością prawną pod tytułem darmym, oraz, że pojęcie bezskuteczności obejmuje nie tylko czynności prawne, lecz także czynności faktyczne, jak też przez jego niewłaściwe zastosowanie do czynności, która nie ma charakteru czynności prawnej,

We wnioskach kasacyjnych domagała się zmiany wyroku i oddalenia powództwa.

Sąd Najwyższy zważył co następuje:

Uzasadnienie zaskarżonego wyroku cechuje brak stanowczości w zakresie przyjętego w nim stanowiska odnośnie do tego, który z wyrażonych w nim poglądów co do charakteru prawnego dokonania dopłat stał się podstawą zawartego w nim rozstrzygnięcia. Z jednej strony bowiem Sąd Apelacyjny wskazuje, że bezskuteczne są, w okolicznościach opisanych w art. 54 § 1 pr.up czynności faktyczne świadczenia darmego, z drugiej zaś dowodzi, iż czynność ta ma charakter czynności „mieszanej” lub też czynności prawnej. W konsekwencji nasuwających się na tym tle wątpliwości skarżący, poprzez sformułowane w kasacji zarzuty podejmuje polemikę odrębnie z każdym z tych stanowisk.

Podzielić należy pogląd pozwanego, że przedmiotem dochodzenia bezskuteczności w ramach art. 54 § 1 pr.up nie mogą być czynności faktyczne, a jedynie czynności prawne. Zdaniem Sądu Najwyższego orzekającego w obecnym składzie brak jest uzasadnionych racji jurydycznych, które przemawiałyby za odmiennym zapatrywaniem, wyrażonym przez Sąd Apelacyjny, z powołaniem się na stanowisko Sądu Najwyższego sformułowane w wyroku z dnia 16 lutego 1989 r., II CKN 599/97, (OSNC 1998, nr 10, poz. 160). Przepis art. 54 § 1 pr.up. przewidywał sankcję bezskuteczności czynności prawnych pod tytułem darmym i w rozważanym aspekcie zakres przedmioty tego unormowania nie uległ zmianie w obecnym art. 127 § 1 Prawa upadłościowego i naprawczego - ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. Dz. U. Nr 60, poz. 535 ze zm.). Na gruncie obu tych przepisów, nie ma podstaw, by ponad niebudzącą wątpliwości na płaszczyźnie językowej ich treść, sięgać przy ich wykładni do reguły wnioskowania argumentum a fortiori zastosowanego przez Sąd Najwyższy w powołanym uprzednio wyroku. Pojęcia „czynności prawne” i „czynności faktyczne” nie dają się bowiem różnicować w kategoriach określanych terminami maior i minor. Przede wszystkim zaś z istoty czynności faktycznych (faktów) wynika, że nie mogą być one uznane za bezskuteczne.

Zarzut kasacyjny naruszenia art. 54 § 1 pr.up. przez jego błędną wykładnię w wyżej wskazanym zakresie jest więc uzasadniony, chociaż z przyczyn niżej wskazanych jest on pozbawiony doniosłości prawnej wyrażającej się wpływem stwierdzonego uchybienia na treść zaskarżonego wyroku.

Trafnie bowiem ocenił Sąd Apelacyjny, iż dokonanie dopłat do kapitału zakładowego spółki z o.o. jest czynnością prawną.

Z istoty dopłat wynika, że nie powiększają one udziałów wspólników, a w konsekwencji kapitału zakładowego spółki, ale zwiększają majątek spółki.

Podstawową cechą dopłat - według kodeksu handlowego - jest możliwość ich wycofania, jeżeli okażą się niepotrzebne na pokrycie star bilansowych w kapitale zakładowym. Wspólnicy nabywają roszczenie o ich zwrot na podstawie dodatkowej uchwały organu spółki. Według ustaleń dokonanych w sprawie uchwała taka została podjęta. Obowiązek uiszczenia dopłaty powstaje w wyniku uchwały spółki, na podstawie której powstaje po stronie wspólnika zobowiązanie do ich zapłaty. Zarząd spółki może wystąpić z żądaniem wykonania tego zobowiązania, a za niewniesienie ich w terminie może domagać się nadto od wspólnika odsetek ustawowych, a ewentualnie także naprawienia szkody powstałej w wyniku nieuiszczenia dopłat w terminie.

Kwestia charakteru prawnego wykonania zobowiązania jest źródłem kontrowersji w piśmiennictwie przedmiotu i judykaturze. Jako skrajny i nieprzekonujący w sferze uzasadniającej go argumentacji odrzucić należy pogląd wyrażony w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 23 kwietnia 1978 r., III CRN 46/76 (OSP i KA 1977, nr 2, poz. 29), że wykonanie zobowiązania nigdy nie jest czynnością prawną. Kwestii tej nie przesądza kodeks cywilny. W zależności od rodzaju stosunku prawnego świadczenie może polegać na zachowaniu, które w jednych przypadkach będzie mieć postać czynności prawnej w innych zaś czynności faktycznej. Charakter prawny świadczenia oceniać należy zawsze na tle konkretnego stosunku zobowiązaniowego. Dla uznania, że świadczenie dłużnika ma charakter czynności prawnej niezbędny jest czynnik woli skierowanej na jego wypełnienie, jako wykonanie zobowiązania. Towarzyszący spełnieniu świadczenia zamiar wykonania zobowiązania przejawia się przez oświadczenie woli (będące niezbędnym elementem czynności prawnej), które może mieć w konkretnych okolicznościach charakter dorozumiany. Jego brak wyłącza możliwość uznania zobowiązania za wygasłe w skutek wykonania.

Wnioski wypływające z powyższych rozważań dla oceny czynności dokonania dopłat do kapitału zakładowego w spółce z o.o. potwierdzają przyjętą przez Sąd Apelacyjny w okolicznościach sprawy jej kwalifikację jako czynności prawnej. Spełnienie przez spółkę „M.(...)” świadczenia z tytułu dopłat, w zamiarze zwolnienia się z zobowiązania, wynikającego z uchwały spółki „L. M.(...)” doprowadziło do jego wygaśnięcia.

Na tym tle powstaje kolejno problem oceny tej czynności jako dokonanej pod tytułem darmym. Art. 54 § 1 pr. up. daje bowiem wyraz zasadzie słabszej ochrony prawnej osoby, którą uzyskała korzyść nieodpłatnie. Za bezskuteczną może zostać bowiem uznana jedynie taka czynność. Użyte tu pojęcie „czynność pod tytułem darmym”

nie może być jednak utożsamiane z umową darowizny, umową nieodpłatną czy umową jednostronnie zobowiązującą. Obejmuje ono bowiem wszelkie czynności prowadzące do uzyskania korzyści, które nie uzyskały odpowiedniego ekwiwalentu w ujęciu obiektywnym.

Z punktu widzenia celu przedmiotowej czynności związane z nią przysporzenie na rzecz pozwanej spółki zostało dokonane przez obecnego upadłego dla zwolnienia się z zobowiązania (*causa solvendi*), co przy odwołaniu się do konstrukcji czynności kauzalnych, czynność tę charakteryzuje jako odpłatną. Także jednak przy szerokim ujęciu pojęcia „czynności pod tytułem darmym”, uwzględniającym przesłankę nieekwiwalentności świadczenia otrzymanego przez upadłego od osoby trzeciej, brak jest podstaw do takiego zakwalifikowania tej czynności. Spełnione przez upadłego świadczenie odpowiadało treści jego zobowiązania. W następstwie tej czynności stan pasywny masy został zmniejszony do wysokości odpowiadającej wysokości spełnionego świadczenia. Upadły uzyskał warunkową wierzytelność do pozwanej spółki o zwrot dopłat. Ekonomicznym efektem dokonanych dopłat było zwiększenie się wartości majątkowej spółki, której upadły był on jedynym udziałowcem. Dopóki pozostał właścicielem tych udziałów, jego wierzyciele mogli uzyskać z nich zaspokojenie.

W tym stanie rzeczy zasadnie zarzuca skarżący naruszenie przez Sąd Apelacyjny art. 54 § 1 pr. up. przez jego błędną wykładnię, a w konsekwencji także przez niewłaściwe zastosowanie.

Z tej przyczyny Sąd Najwyższy w uwzględnieniu kasacji, na podstawie art. 393¹⁵ k.p.c. (w oznaczeniu przed zmianą k.p.c. ustawą z dnia 22 grudnia 2004 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz ustawy - Prawo o ustroju sądów powszechnych Dz.U. z 2005 r. Nr 13, poz. 98) w zw. z art. 3 tej ustawy zmienił zaskarżony wyrok oraz wyrok Sądu Okręgowego przez oddalenie powództwa, oraz orzekł o kosztach procesu przy uwzględnieniu określonej w art. 102 k.p.c. zasady słuszności.